

УДК 821.111-31.09
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2024-93-7>

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ВИБАЧЕННЯ В АНГЛІЙСЬКИХ ЛИЦАРСЬКИХ РОМАНАХ XII–XV СТОЛІТЬ

Гродський І. Я.

*старший викладач кафедри германської філології
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-2668-9427
i.hrodskiy@kubg.edu.ua*

Ключові слова: прагматика, мовленнєвий акт, етикет, ввічливість, комунікативна ситуація, іллокутивна сила.

Статтю присвячено дослідженню прагматичних характеристик вибачення в середньоанглійських лицарських романах. Вибачення визначається як мовленнєвий акт, що поєднує дві рівноправні складові частини іллокутивної сили вибачення: емотивну – вираження психологічного стану провини й сорому, спонукальну – прохання про вибачення. Вибачення може стримувати агресію, воно спрямоване на відновлення гармонійних стосунків. Досі увагу лінгвістів привертають формули вибачення, що виконують низку важливих соціальних функцій, спрямовані на підтримку гармонійних міжособистісних взаємин між співрозмовниками й уникнення конфліктів. Ми розглядаємо вибачення як важливий соціо- та психолінгвістичний феномен, оскільки реалізація його засобів значною мірою залежить від таких чинників, як соціальний стан учасників мовленнєвого акту, їхній вік, службові та персональні стосунки, ступінь спорідненості, освіта, виховання, характер, смаки тощо. Вибачення є також однією із центральних одиниць мовленнєвого етикету. Вибачення визнається невід’ємною ознакою комунікації, пов’язаною із ціннісно-нормативною системою соціуму, що слугує засобом запобігання порушенню соціальних норм. Важливо зауважити, що не всі лінгвальні форми вибачення передають його семантику, адже є й такі, що експлікують прикрість, жаль, співчуття. На нашу думку, комплексний аналіз одиниць вибачення з погляду лінгвопрагматики дозволив ґрунтовніше описати природу вибачення в середньоанглійській мові. Сутність мовленнєвого акту вибачення зводиться до того, що за допомогою деяких слів, вимовлених за визначених обставин, мовець водночас приймає на себе відповідальність за шкоду, завдану адресатові, виражає жаль щодо цього, пропонуючи адресатові прийняти вибачення як компенсацію завданої шкоди, просить його зберегти наявний баланс у відносинах. Однак для з’ясування передумов, механізмів і способів його функціонування потрібно скористатися лінгвістичними парадигмами досліджень із відповідними методами наукового аналізу. Комплексний підхід до вивчення вибачення як етикетної одиниці дозволив установити діалектичну єдність номінативно-змістовного боку вибачення з його прагматичною та стилістичною функцією.

MEANS OF EXPRESSION OF APOLOGY IN THE MIDDLE ENGLISH ROMANCES OF THE XII–XV CENTURIES

Hrodskiy I. Ya.

Senior Lecturer at the Department of Germanic Philology

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Bulvarno-Kudriavska str., 18/2, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-2668-9427

i.hrodskiy@kubg.edu.ua

Key words: *pragmatics, speech act, etiquette, politeness, a communicative situation, illocutionary force.*

The article seeks to highlight the characteristics of the speech act of apology in the Middle English romances. Apology is defined as a SA uniting two equivalent components of illocution of apology: emotional – the expression of the psychologic state of guilt and shame and incentive – request for apology. The subject of our investigation embraces pragmatic conditions of apology realization in the Middle English romances within which the desired perlocutionary effect is achieved. Apology can restrain aggression, it is aimed at restoring harmonious relations. To this day, the attention of linguists is drawn to apology formulas which perform a number of important social functions aimed at maintaining harmonious interpersonal relations between interlocutors and avoiding conflicts. We consider apology as an important socio-psycholinguistic phenomenon since the realization of its means depends to a large extent on such factors as the social status of the participants in the speech act, their age, occupation and personal relations, degree of affinity, education, character, tastes, etc. Apology is also one of the central units of speech etiquette. In our opinion, a comprehensive analysis of apology units from linguistic pragmatics' point of view allowed us to describe more thoroughly the nature of apologies in the Middle English. However, to find out the prerequisites, mechanism and methods of its functioning, it is necessary to use linguistic paradigms of research with appropriate methods of scientific analysis. It is important to pay attention to the fact that not all lingual forms of apology have its semantics as there are the ones that express sorrow, compassion, sympathy. A comprehensive approach to the study of apology as an etiquette unit has made it possible to establish the dialectical unity of the nominative-meaningful side of apology with its pragmatic and stylistic function.

Постановка проблеми. Вибачення є важливою складовою частиною вербальних форм ввічливості й потрібне тоді, коли між людьми виникають конфлікти або непорозуміння, які необхідно владнати. Вибачення може стримувати агресію, воно спрямоване на відновлення гармонійних стосунків. Досі увагу лінгвістів привертають формули вибачення, що виконують низку важливих соціальних функцій, спрямовані на підтримку гармонійних міжособистісних взаємин між співрозмовниками й уникнення конфліктів. За яких умов і яким способом висловлюють вибачення залежить від соціуму та його норм. Вибачення визнається невід'ємною ознакою комунікації, пов'язаною із ціннісно-нормативною системою соціуму, що слугує засобом запобігання порушенню соціальних норм. Як

соціокультурне явище воно зазнає розвитку разом із розвитком суспільства. Правила мовленнєвої культури втілені в системі стійких формул, своєрідних етикетних висловлень, прийнятих і запропонованих суспільством для ситуацій ввічливого контактування зі співрозмовником [1, с. 4]. Необхідність вивчення функціонування формул із семантикою вибачення за різних екстралінгвістичних обставин в середньоанглійський період, умови їх успішної реалізації зумовлюють **актуальність** наукової розвідки. Матеріалом нашого дослідження слугували середньоанглійські лицарські романи: “Amis and Amiloun”, “Athelston”, “Bevis of Hampton”, “Floris and Blancheflor”, “Gamelyn”, “Guy of Warwick”, “Havelock the Dane”, “Lancelot of the Laik”, “King Horn”, “Sir Amadace”, “Sir Degare”, “Sir Orfeo”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливу увагу дослідників привертають комунікативні категорії, які є обов'язковими елементами успішного спілкування. Саме до таких можна віднести вибачення, що активно побутує в будь-якій лінгвокультурі, оскільки є засобом реалізації важливої соціальної функції, яка забезпечує збереження гармонії міжособистісних стосунків між учасниками комунікативної інтеракції [2, с. 5]. Як мовленнєвий акт (далі – МА) вибачення розглядають Т. Буренко, Т. Врбель, С. Дорда, В. Карабан, В. Нагайчук, О. Озерська, Р. Рагмайр, С. Сковородина, А. Тросборг, О. Шум'яцька, Дж. Хаус, J. Austin, S. Marten-Cleef, M. Owen, J. Searle. У рамках теорії мовленнєвих жанрів його вивчають А. Вежбицька, Н. Ковальова, Т. Тарасенко, Т. Рабенко. Проте досі залишаються невисвітленими чимало проблем, пов'язаних з особливостями функціонування вибачення в мовленні, зокрема на матеріалі середньоанглійських лицарських романів. Традиційний лінгвістичний аналіз, спрямований на дослідження ізольованої мовної форми, залишає поза увагою контекст, умови реалізації та культурно зумовлені особливості, а також не дає змоги визначити реальне комунікативне значення об'єкта дослідження в міжособистісному спілкуванні. Подальшого вивчення потребує низка питань, пов'язаних з особливостями комунікативної поведінки учасників ситуації вибачення в середньоанглійський період [2].

Мета і завдання статті. Метою нашого дослідження є аналіз специфіки функціонування МА вибачення із притаманним їм комплексом комунікативно-прагматичних та власне мовних вимірів у середньоанглійських лицарських романах. Для досягнення поставленої мети розв'язано такі завдання:

- описано умови успішної реалізації МА вибачення;
- встановлено місце вибачення в системі МА;
- встановлено релевантність умови широти вибачення;
- визначено істотні умови для окремих ситуацій успішної реалізації вибачення.

Об'єктом дослідження є МА вибачення в середньоанглійських лицарських романах, його предметом – комунікативно-прагматичні властивості вибачення в середньоанглійських лицарських романах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасній лінгвістиці мовознавці намагаються вивчити комунікативну дію вибачення з погляду різних теорій. У прагматичному ракурсі вибачення розглядаються не окремо, а у складі більш широких типів МА, що слугують вираженню емоцій: бехабітивів Дж. Остіна, експресивів Дж. Серля та Д. Вандервекена, Дж. Ліча. З іншого боку,

акцентується перформативна природа вибачень, які віднесені до класу перформативів у типології Г.Г. Почепцова, та їхня спонукальна мета (вибачення тлумачаться як МА-директиви В.І. Карабаном). З. Вендлер шукає їхню семантико-прагматичну основу у дієсловах, відносить до «дієслів етикетного поводження» рідко вживані дієслова, що слугують «вираженню ставлення мовця до вчинків або якостей слухача – схвалення, засудження, подяка, відраза тощо» [1, с. 17].

У більшості робіт лінгвопрагматичного напрямку вибачення аналізується на тлі теорії ввічливості, зокрема, серед стратегій безконфліктної поведінки для дотримання етикету як засіб гармонізації міжособових відношень. П. Браун і С. Левінсон розглядають вибачення як стратегію негативної ввічливості, оскільки вибаченням мовець визнає факт вторгнення у приватну зону співрозмовника і жалкує щодо цього [3, с. 186]. Напр.:

1. “O brother”, he seyde, “par charité, / This rewely ded foryif thou me, / That ichave smiten the so!” (AA, 2143–2145) [4, с. 67] – «О, брате, – вигукнув він, – заради всього святого, / Прости мені цей жалюгідний вчинок, / Що я тебе так вразив!».

Англійський народ створив самобутню систему формул ввічливості, що служать йому з найдавніших часів і до наших днів, з урахуванням етичних норм і традицій. Правила гіперувічливості пов'язують з уявленнями про світський етикет, який існував у вищому товаристві середньовічної Англії. Мовленнєві стереотипи вибачення відповідають культурно-психологічним стереотипам епохи лицарських романів і є віддзеркаленням у свідомості ситуацій, що часто повторюються.

Соціально-етичні підстави МА вибачення – соціокультурні конвенції та норми етикету, зазнають історичного варіювання. Вибачення як прояв дискурсивного принципу ввічливості є втіленням стратегій увічливості в лицарських романах. У XII–XV ст. вони історично змінюються відповідно до змін панівного принципу ввічливості з позитивного на негативний.

Номінації запиту про вибачення в лицарських романах включають словосполучення – дієслівні фрази. Лексема “*mercy*” за семантичною навантаженістю близька до дієслова “*forgive*”. Варто зазначити, що в середньоанглійській мові використовується форма “*merci*” (ME *merci* < Old French, earlier *mercit* < Latin *mercēd-* (s. of *mercēs*)) [5]. Напр.:

2. “Louerd, merci,” quot he sone (HD, 1954) [4, с. 425] – «Прошу вибачення, пане», – він відповів одразу.

Хоча в західно-центральному діалекті натрапляємо на форму “*mercie*” (Sir Degare, 665), а в шотландському діалекті – “*merys*” (Lancelot of the Laik, 921).

У лицарських романах поширеною формою вираження МА вибачення виступає дієслово “forgive” (ME *forgeven* < Old English *forgiefan, forgifan* (akin to Ger *vergeben*)) [5]. У нашому дослідженні були засвідчені такі форми дієслова “forgive” у різних діалектах середньоанглійського періоду: у східно-центральному – *foryif* (AA, 2144), *foryef* (KH, 353) та *schrive* (Guy of Warwick, 328), у східно-центральному із впливом південного – *forghem* (BH, 1193) та *forghewe* (BH, 3465), у північно-східному центральному – *foryaf* (Gamelyn, 889), у західно-центральному – *forgif* (Sir Degare, 857), у північно-західному центральному – *forgave* (Sir Amadace, 254) [4].

Сутність МА вибачення зводиться до того, що за допомогою окремих слів, вимовлених за визначених обставин, мовець водночас приймає на себе відповідальність за шкоду, завдану адресатові, виражає жаль щодо цього і, пропонуючи адресатові прийняти вибачення як компенсацію завданої шкоди, просить його зберегти наявний баланс у відносинах [6, с. 88]. Напр.:

3. “O gentil levedi”, seide Degarre, / “For Godes love, forgif hit me!” (Sir Degare, 856–857) [5, с. 536] – «О, милостива пані», – сказав Дегаре, / «Заради бога, вибачте мені!».

Основними складниками етико-психологічного змісту МА вибачення в лицарських романах виступають мотиви функціонування цих висловлень в акті комунікації, а саме: почуття провини та ввічливість. Провина пов’язана з осудом своєї дії самим індивідом незалежно від того, як до цієї дії поставилися чи можуть поставитися інші [7, с. 74]. Зміст емоційного стану провини характеризується негативною самооцінкою, усвідомленням несумісності поведінки з обов’язком. Почуття вказаної емоції підвищує поступливість, що виражається в готовності винуватця спокутувати свою помилку. Провина активізує такі емоційні стани, як жалкування, самоосуд, сором, що вербально виражаються в МА вибачення. Напр.:

4. And he forgave it him also a swithe / And kist him wel mani a sithe, / Wepeand with eighen tuo (AA, 2146–2148) [4, с. 425] – І він так само швидко вибачив йому / поцілував його сотню разів, / і не міг стримати сліз.

Г.П. Грайс формулює основний принцип комунікації, названий ним як принцип кооперації, що регулює поведінку комунікантів відповідно до мети та завдання комунікативної ситуації та передбачає їхню готовність до співпраці [8, с. 113]. Г.П. Грайс виокремлює такі чотири максими: якості, кількості, релевантності та способу.

Максима якості «Докладай зусиль, щоб твоє висловлення було щирим (правдивим)» конкретизується правилом «Не кажи того, що вважаєш неправдивим або для чого в тебе не досить при-

чин» [8, с. 113–114]. У МА вибачення ця максима вимагає від адресанта вираження жалю щодо завданої ним шкоди адресату та щирості у своєму висловленні-вибаченні. Напр.:

5. And fel aswon to grounde. / “For Godes love”, he seyd, “merci”. / “Ivel at ese now am Y / In sorwe and care ful bounde” (Gamelyn, 2703–2706) [4, с. 356] – І впав непритомний на землю. / «Заради Божої любові, – сказав він, – прошу вибачення. / Зараз на душі мені дуже погано / Я у скорботі і здоланим почуттям провини».

Максима кількості пов’язана з об’ємом інформації, який необхідно передати під час спілкування: «Висловлення повинно містити не більше і не менше інформації, ніж потрібно для досягнення мети діалогу» [8, с. 113]. Для вибачення ця максима релевантна тим, що застерігає від перебільшеного вибачення, яке може досягти зворотного ефекту. Напр.:

6. “Merci, sir”, than seyd he, / “For Godes love leve her stil with me / Y pray thee par amour” (Gamelyn, 2737–2739) [5, с. 357] – «Прошу вибачення, пане», – він сказав / «Заради Божої любові, живіть тут зі мною / Прошу Вас заради доброти».

Максиму релевантності Г.П. Грайс формулює так: «Будь релевантним». У висловленні-вибаченні ця максима закликає адресанта комунікативної дії не ухилятися від теми розмови, не вдаватися до виправдань, а визнати свою провину перед адресатом вибачення та висловити свій жаль щодо скоєного вчинку. Напр.:

7. The Englishe men bigunne falle / O knes, and greten swithe sore, / And seyden, “Levedi, Kristes ore / And youres! We haven misdo mikel / That we ayen you have be fikel, / For Englund auhte for to ben / Youres and we youre men” (HD, 2795–2801) [4, с. 443] – Усі англійці почали падати / на коліна і гірко закричали / І сказали: «Наша леді, заради милості Христа! Ми вчинили велике зло / Що були нелояльними до Вас, / Англія має бути Вашою / А ми вірні піддані».

Максима способу має за мету чітко висловлення, уникання незрозумілих висловлень. Адресант комунікації повинен бути небагатослівним і послідовним. За цієї максими успішне вибачення мало б бути прямим і експліцитним, що підтверджує подальший аналіз [2, с. 37]. Напр.:

8. Wile ich forgive thee the lathe, / Al mi dede and al mi wrathe (HD, 2718–2719) [5, с. 442] – Я пробачу тобі всю ненависть, / Заради всіх мертвих і за весь гнів.

Інтенцію вибачення спостерігаємо найчастіше, оскільки співрозмовник постійно вибачається за свою погану поведінку, боячись гніву дорослих або вважаючи себе, під впливом батьків, поганою, нечемною дитиною. Реалізація комунікативної інтенції вибачення досягається шляхом

використання різноманітних за своєю структурою висловлювань [9, с. 12]. Напр.:

9. The sone cride merci there / His owen fader of his misdede (Sir Degare, 1067–1068) [4, с. 540] – Син попросив вибачення / у свого батька за образу.

Для висловлення вибачення найрелевантнішими є максими скромності, схвалення та згоди. Максима скромності передбачає несприйняття похвали на свою адресу: ідеться про самооцінку комунікантів. Однією з умов успішного розгортання комунікативного акту вибачення є реалістична, об'єктивна самооцінка. Завищена або занижена самооцінка може негативно вплинути на встановлення контакту [2, с. 38]. Напр.:

10. Thus seide Grim and sore gret, / And sone fel him to the fet, / And seide, “Louerd, have mercy / Of me and Leve, that is me bi! / Louerd, we aren bothe thine – / Thine cherles, thine hine” (HD, 616–621) [4, с. 400] – Грім сказав це і гірко заплакав, / А потім упав йому до ніг / І сказав: «Мій пане, прошу вибачити. / мене і Лева, який поруч зі мною! / Пане, ми обоє Твої – / Ваші вірні слуги та селяни».

Максима згоди передбачає неопозиційність комунікантів, тобто відмову від конфліктної ситуації, усунення або приглушення суперечностей між комунікантами. Адресант у ситуації вибачення зазвичай усвідомлює, що його вчинок був неправильний щодо адресата, він налаштований виправити конфліктну ситуацію та відновити баланс у стосунках з адресатом [2, с. 39]. Напр.:

11. Rymenhild, foryef me thi tene, / Lefdi, my quene, / And Horn ich schal thee fecche (KH, 353–355) [4, с. 479] – Ріменхільд, пробачте мені свій гнів, / Леді, моя королево, / Я приведу Вам Хорна.

Максима схвалення виражає позитивність у оцінці мовцем дій адресата. У разі вибачення ця максима полягає в тому, що мовець не засуджує поведінку ображеного адресата (постраждалого), а намагається її зрозуміти та визнати свою провину, що забезпечить сприятливі умови для процесу комунікації [2, с. 39]. Напр.:

12. A, dame, ich biseche, merci! / Lete ben al this reweful cri, / And tel me what the is, and hou, / And what thing may the help now (Sir Orfeo, 113–116) [4, с. 545] – О, леді, вибач нам! / Викинь з голови цей жалісний плач / І скажи мені, що тебе турбує і як, / І що тобі зараз допоможе.

Максима симпатії створює приємну атмосферу для комунікації. Це максима доброзичливості, яка формує сприятливе тло для перспективної предметної розмови. Недоброзичливість у спілкуванні робить мовленнєвий акт неможливим. Проблему становить також і так званий байдужий контакт, коли співрозмовники, не будучи ворогами, не демонструють доброзичливості один до одного [2, с. 37]. Напр.:

13. “Icham icome, me pes to make. / Lemman, for the corteisie, / Spek with me a word or tweie!” / “Damesele”, queth Beves thanne, / “Let me ligge and go the wei henne! / Icham weri of-foughte sore, / Ich faught for thee, I nel namore”. / “Merci”, she seide, “lemman, thin ore!” / She fel adoun and wep wel sore: (BH, 1181–1190) [4, с. 154] – Я прийшла помиритися. / Коханий, заради ввічливості, Поговори зі мною. / «Моя леді», – відповів Бевіс, / «Іди геть і дай мені відпочити. / Я виснажений битвою. / Я боровся за тебе, і більше не робитиму цього». / «Пробач мені», – сказала вона, – любий, заради доброти!» / Вона впала й сильно заплакала.

Можна дійти висновку, що під час вибачення мовці підсвідомо звертаються до обмеженої кількості прагматичних мовленнєвих стратегій, вибір і остаточна лінгвістична реалізація яких контекстуально детерміновані. Контекстуальна зумовленість вибору мовленнєвих стратегій вибачення проявляється в тому, що їхня кількість, застосована одночасно під час вибачення, залежить від відносного становища статусу винуватця / мовця до статусу ображеного / адресата (чим нижчий соціальний статус мовця, тим більша кількість мовленнєвих стратегій, актуалізованих у вибаченні) і від усвідомлення мовцем ступеня тяжкості завданої ним образи [10, с. 280].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, варто зазначити, що МА вибачення містить складник уникнення засудження співрозмовника та відновлення комунікативного балансу. Відсутність вибачення там, де цього вимагають норми етичного спілкування, є порушенням принципу ввічливості та свідчить про конфліктний характер спілкування.

Для успішного вибачення важливо дотримуватися максимум принципу ввічливості, найважливішими з яких є максими кількості, способу, схвалення та згоди, які є запорукою досягнення іллокутивної мети мовця в ситуації вибачення [2, с. 44].

На нашу думку, комплексний аналіз одиниць вибачення з погляду лінгвопрагматики дозволив ґрунтовніше описати природу вибачення в середньоанглійській мові. Однак для з'ясування передумов, механізмів і способів його функціонування потрібно скористатися лінгвістичними парадигмами досліджень із відповідними методами наукового аналізу.

Відсутність інтегрального підходу до дослідження МА вибачення в середньоанглійській період зумовлює потребу дослідження вибачення як у синхронній, так і в діахронній площині, що передбачає врахування особливостей різних мовних характеристик і діалектів середньоанглійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буренко Т. Когнітивно-прагматичні характеристики мовленнєвого акту вибачення в англomовному дискурсі XVI–XXI ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків : Харківський національний ун-т ім. В.Н. Каразіна, 2008. 208 с.
 2. Шум'яцька О. Мовленнєвий жанр вибачення в сучасній німецькій мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2016. 219 с.
 3. Brown P., Levinson S. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 355 p.
 4. Eckert K. *Chaucer's reading list: Sir Thopas, Auchinleck, and Middle English romances in translation*. Las Vegas : University of Nevada, 2011. 622 p.
 5. Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english> (дата звернення: 17.02.202).
 6. Ківенко І. Умови успішності реалізації мовленнєвого акту вибачення. *Львівський філологічний часопис* : науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. 2022. № 12. С. 87–91.
 7. Алексенко С. Соціолінгвістичні, функціональні та прагматичні ознаки висловлень-вибачень (на матеріалі англійського діалогічного мовлення). *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія 8 «Мовознавство». 2001. № 2. С. 73–79.
 8. Grice H.P. Further Notes on Logic and Conversation. *Syntax and Semantics* / P. Cole (ed.). New York : Academic Press, 1978. Vol. 9 : Pragmatics. P. 113–128.
 9. Бехта-Гаманчук М. Експресивні мовленнєві акти як засіб реалізації комунікативних інтенцій наратора в сучасному британському художньому тексті. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2016. № 8. С. 11–13.
 10. Edmondson W.J. On saying you're sorry. *Conversational routine* / F. Coulmas (ed.). Hague ; Paris : Mouton, 1981. P. 273–288.
- REFERENCES
1. Burenko, T.M. (2008). *Cognitive-pragmatic characteristics of the speech act of apology in the English 16th – 21st century discourse* : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 : V.N. Karazin Kharkiv National University. Kharkiv [in Ukrainian].
 2. Shumiatska, O.M. (2016). *Movlenievyi zhanr vybachennia u suchasniy nimetskiy movi* [Speech genre of apology in modern German] : dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 ; Ivan Franko National University of Lviv. Lviv [in Ukrainian].
 3. Brown P., Levinson S. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 355 p.
 4. Eckert K. *Chaucer's reading list: Sir Thopas, Auchinleck, and Middle English romances in translation*. Las Vegas : University of Nevada, 2011. 622 p.
 5. Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>.
 6. Kivenko, I.O. (2022). *Umovy uspishnosti realizatsii movlennievogo aktu vubachennia* [Felicity conditions on apology speech act realization]. *Naukovyi zhurnal Lvivskogo derzhavnogo universytetu bezbeky zhyttiedialnosti – Scientific journal of the Lviv State University of Life Safety "Philological Periodical of Lviv"*. № 12, pp. 87–91 [in Ukrainian].
 7. Aleksenko, S.F. (2001). *Sotsiolinhvistychni, funktsionalni ta prahmatychni oznaky vyslovlennia-vybachennia* (na materiali anhliyskoho dialohichnoho movlennia) [Sociolinguistic, functional and pragmatic features of apology statements (on the material of English dialogic speech)]. *Scientific issues of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series 8: Linguistics*. № 2, pp. 73–79 [in Ukrainian].
 8. Grice, H.P. Further Notes on Logic and Conversation. *Syntax and Semantics* / P. Cole (ed.). New York: Academic Press, 1978. Vol. 9: Pragmatics. P. 113–128.
 9. Bekhta-Hamanchuk, M.P. (2016). *Ekspresyvni movlenievi akty jak zasib realizacii komunikativnykh intentsiy naratora v suchasnomu brytanskomu hudozhniomu teksti* [Expressive speech acts as the means of realization of narrator's communicative intentions in contemporary British fiction]. *Odessa Linguistic Journal*. № 8, pp. 11–13 [in Ukrainian].
 10. Edmondson, W.J. On saying you're sorry. *Conversational routine* / F. Coulmas (ed.). Hague ; Paris : Mouton, 1981. P. 273–288.